

א. מקורות ורקע

מצאנו בשלושה מקורות תנאיים שהאשה יכולה להיות שליחה להביא מן הבעל את גיטה להצגתו בפני בית דין. על אף שהגט עבודה, האשה, על פי כל המקורות הנ"ל נאמנת להביא את גיטה. עם זאת, האשה על פי המקורות הללו, "צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם", כלומר: הנאמנות שלה להביא את גיטה מותנית בתנאי זה. המקור להלכה זו על פי אותם מקורות הינו רבי עקיבא, וליברמן אף קובע שהלכה זו התחדשה על ידי רבי עקיבא.¹ להלן המקורות:

מקור א: משנה (קאופמן) גיטין, פרק ב משנה ח

אף הנשים שאינן נאמנות לומי מת בעלה נאמנות להביא את גיטה: חמותה ובת חמותה וצרתה ויבמתה ובת בעלה. מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח. האשה עצמה מביאה גיטה ובלבד שתהא צריכה לומי בפניי נכתב ובפניי נתחתם:

מקור ב: תוספתא, מסכת גיטין (ליברמן) פרק ב, הלכה ו, עמ' 250-251.

הכל נאמנין להביא לה גיטה, אפיי בנה, אפיי בתה, ואף חמש נשים, שאינן נאמנות לומר מת בעלה, נאמנות להביא גיטה. חמותה ובת חמותה, וצרתה, ויבמתה, ובת בעלה. ר' שמעון בן לעזר אוי משום רבי עקיבא: אשה עצמה מביאה את גיטה, מקל וחומר, ומה צרתה שאין נאמנת לומר מת בעלה, נאמנת להביא גיטה?!, היא שנאמנת לומי מת בעלה, אינו דין שתהא נאמנת להביא גיטה דיו לבא מן הדין להיות כנדון, מה צרתה צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם, אף היא צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם.

מקור ג: בבלי (וינה) גיטין, כג ע"ב

ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"ע: אשה נאמנת להביא גיטה מק"ו, ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה, היא שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שנאמנת להביא גיטה?! וממקום שבתא, מה להלן צריכות שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם אף היא צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם.

¹ 'תוספתא כפשוטה', חלק ח', סדר נשים, גיטין פ"ב עמ' 807, שורה 31: "מתוך בבלי יבמות הנ"ל, משמע שהלכה זו נתחדשה בסוף זמנו של רבי עקיבא". 'חזון איש' על מסכת גיטין, הוצאה חדשה, תשס"ב, בני-ברק, עמ' 66, כותב אף הוא: "אשה נאמנת וכו'... מק"ו ומה וכו'... משנה קדומה היתה ההיא דהי נשים, וההיא דאשה עצמה היא משנה אחרונה שלמדה ר"ע מקל וחומר".

נציב את המקורות זה מול זה:

משנה	תוספתא	ברייתא
אף הנשים שאינן נאמנות לומי' מת בעלה נאמנות להביא את גיטה: חמותה ובת חמותה וצרתה ויבמתה ובת בעלה.	הכל נאמנין להביא לה גיטה, אפי' בנה, אפי' בתה, ואף חמש נשים, שאינן נאמנות לומר מת בעלה, נאמנות להביא גיטה. חמותה ובת חמותה, וצרתה, ויבמתה, ובת בעלה.	
מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח.		
האשה עצמה מביאה גיטה	ר' שמעון בן לעזר אוי' משום רבי עקיבא: אשה עצמה מביאה את גיטה מקל- וחומר:	ר"ש בן אלעזר אומר משום ר"ע אשה נאמנת להביא גיטה מק"ו:
	ומה צרתה שאין נאמנת לומר מת בעלה, נאמנת להביא גיטה, היא שנאמנת לומר מת בעלה, אינו דין שתהא נאמנת להביא גיטה!	ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה, היא שנאמנת לומר מת בעלה, אינו דין שנאמנת להביא גיטה!
	דין לבא מן הדין להיות כנדון.	וממקום שבאת:
ובלבד שתהא צריכה לומי' בפניי נכתב ובפניי נתחתם	מה צרתה צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נתחתם, אף היא צריכה שתאמר נכתב ובפני נתחתם.	מה להלן צריכות שיאמרו בפניי נכתב ובפניי נתחתם, אף היא צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נתחתם

היחס בין המשנה לתוספתא

ההלכה במשנה דומה לזו שבתוספתא, במשנה ניסוח של סברת נימוק: "מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח", שאינה קיימת בשני המקורות האחרים. סברא זו מנמקת את הרישא של המשנה, כלומר: את ההבדל בהלכה שנשים שאינן נאמנות לומר מת בעלה (להלן: 'חמש נשים'), נאמנות להביא את גיטה. אין במשנה מקור ונימוק להלכה שאשה עצמה מביאה את גיטה, וכן להגבלה, ובלבד שתהא צריכה לומר, בפני נכתב ובפני נתחתם.²

² אם כי כאמור לעיל, ההלכה במשנה נראית כמתבססת על התוספתא כפי שקובע ליברמן בהמשך ובשל כך יש להניח כי הנימוקים שבתוספתא מקובלים גם על יוצרי משנה זו. על הבעיה העקרונית

גם התוספתא וגם הברייתא מציינות שהמקור להלכה שאשה עצמה מביאה גיטה הוא ק"ו שנוצר על ידי רבי עקיבא. הנמוק בתוספתא לתנאי (=בפני נכתב ובפני נחתם) הוא דין 'דיו', ובברייתא הוא 'ממקום שבאת'.

היחס בין משנתנו לבין התוספתא על פי ליברמן

על ההבדלים שבין מקורות אלו, כתב ליברמן ב'תוספתא כפשוטה' כך (גיטין, עמ' 807):
 "אף היא צריכה שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם. כלומר, ומק"ו זה למדנו במשנתנו ספ"ב: האשה עצמה מביאה את גיטה, ובלבד שהיא צריכה לומר בפני נכתב ובפני נחתם. ופירושו, שאם הצרות נאמנות על הגט (משום שהכתב מוכיח), אעפ"י שאין נאמנות לומר מת בעלה, אשה עצמה שהיא נאמנת לומר מת בעלי, ק"ו שתהא נאמנת על הגט. והואיל ולא למדנו את ההלכה אלא מקל וחומר, 'דיו' להיות כנדון (או: ממקום שבאת, כלשון הבבלי), ואינה נאמנת אלא אם אמרה בפני נכתב ובפני נחתם".

מדבריו נראה כי המשנה למדה את ההלכה שאשה עצמה מביאה את גיטה מן הק"ו שבתוספתא, ואת ההלכה, שצריכה לומר בפני נכתב ובפני נחתם, מן ה'דיו' שבתוספתא. הפיסקה 'מה בין גט למיתה' היא הנימוק להבדל בהלכות שבצרותיה, לפי 'שהכתב מוכיח'.³ התנאי שצריכה לומר בפני נכתב ובפני נחתם הוא הכרחי היות וההלכה נלמדה בקל וחומר.⁴ בתוספתא זהו 'דיו' (או ממקום שבאת, כלשון הבבלי).⁵ הפרוש להוראה היוצאת משני המונחים, מוסברת על ידו כך: "והואיל ולא למדנו את ההלכה אלא מקל וחומר, 'דיו' להיות כנדון (או: ממקום שבאת כלשון הבבלי)". הואיל והמידה המדרשית שעל פיה למדנו את ההלכה (שאשה עצמה מביאה גיטה) הינה הק"ו, יש על פי התוספתא ללמוד את התנאי (שצריכה לומר בפני נכתב...) מ'דיו', ועל פי הבבלי 'ממקום שבאת'.⁵

של היחס בין המשנה לתוספתא ראה את סיכומו של ש"י פרידמן, תוספתא עתיקתא, רמת-גן, תשס"ג, עמ' 93-95.

³ מבחינת הסדר שבמשנה, נמצאת פיסקה זו לאחר ההלכות הנוגעות לצרותיה ולפני ההלכה שהיא עצמה מביאה את גיטה. אפשר לראות בפיסקה זו גם נימוק לא ישיר אמנם, להלכה שהיא עצמה מביאה גיטה. שהרי הלכה זו מוסקת מן הק"ו, והק"ו עצמו מתבסס על ההכחלה שגט קל ממיתה לעניין עדות. יש מן הפרשנים שיוצרים קשר זה באופן ישיר, ראה לדוגמה: שו"ת משיב דבר חלק ד סימן ע"ו ד"ה 'ואומר אני' שכותב כך: "היא בעצמה נאמנת אפילו להוציא מחזקת אשת איש, כדתנן בגיטין (פרק ב) מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח! והרי האשה עצמה מביאה גיטה מזה הטעם". כן הדבר בשו"ת מהר"ם חלאווה סימן קלח ד"ה 'החמשי אסי': "והאשה עצמה מביאה את גיטה משום שבידה מוכיח". פרשנות זו הקושרת את הפסקה הנ"ל להלכה הכתובה אחריה, משתלבת ומחזקת את הפרשנות הכללית לסוגיא, לפיה המשנה מלוקטת מן התוספתא.

⁴ ההכרחיות נובעת מכך, שההלכה הנוספת (=בפני נכתב ובפני נחתם) מתוספת להלכה העיקרית (אשה עצמה מביאה גיטה) הנלמדת בק"ו. המסגרת הנכונה וההכרחית להוסיף הלכה להיסק בק"ו היא ה'דיו'. ראה שו"ת חתם סופר חלק ז סימן לג ד"ה 'בגמרא אי': "... אלא כיון דאינה נאמנת אלא בק"ו אי"כ צריכין לומר דיה. ומוכרח הוא כך". ראייה זו של תפקיד ה'דיו' (=הוספת הלכה נוספת ללמד העיקר) שונה ממה שראינו עד כה בסוגיות תנאיות קודמות. בסוגיות אלו ה'דיו' מגביל מינוף או פורך את הק"ו. נקודה זו תורחב ותוכח בסוף הדיון בגוף העבודה.

⁵ ההוראה היוצאת מן הביטוי 'ממקום שבאת' שוללת מצב בו הדבר הלמד יבוא ממקור אחר שאינו המקור המלמד. פרוש זה יוצא מפרשנותו של שלמה נאה, 'לשון התנאים בספרא על פי כתב יד וטיאקן 66', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, בר-אילן, ניסן, תשמ"ט עמ' 355. בכתב יד זה כתוב "דיו לבוא מן הדין להיות כנדון". הוא כותב: "לכאורה צריך להיות לבא, אך קשה לראות בניקוד ט"ס... הניקוד מעיד על כוונה, שפירושה המיוחד הוא 'דיו' (לענין הנלמד) לבוא מן הדין ולהיות כנדון". משל היה הכלל מלמדנו שני דברים: (1) שהדבר הנלמד **יבוא** מן הדין, ולא ממקור אחר; (2) להיות כנדון. בסוגיית 'זבחים' שתדון להלן, אנו מוצאים צורת יישום זו של הכלל 'דיו' באופן מפורש. מצאנו עוד צורה: "דיו להביא מן הדין" במכילתא דרבי ישמעאל. ראה פרק ז

ב. "הלכה זו נתחדשה בסוף זמנו של רבי עקיבא"

כך כותב ליברמן ב'תוספתא כפשוטה' (שם, עמ' 807), ביחס להלכה במשנתנו שאשה עצמה מביאה את גיטה ובלבד שתאמר וכו'. אני מבקש לדון בשאלת ההתחדשות של הלכה זו בסוף זמנו של רבי עקיבא. האם יסוד החידוש נמצא בנתונים הלכתיים חדשים שנוצרו/התגלו בתקופה זו? או שמא יסוד החידוש נמצא בהתפתחות מתודולוגית חדשה שאפשרה יצירת ההלכה הנ"ל? הואיל והמקור להלכה אליבא דכולי עלמא הוא הק"ו, יש לבחון את מרכיביו משני ההיבטים שהוזכרו לעיל, כדי 'לחשוף' את יסוד החידוש.⁶

מקור ההלכות בק"ו שבתוספתא

כמו בכל ק"ו מורכב, יש גם בק"ו זה שלוש הלכות עליהם מבוסס ההיסק:

- (1) צרתה אינה נאמנת לומר מת בעלה.
 - (2) צרתה נאמנת להביא גיטה.
 - (3) אשה נאמנת לומר מת בעלה.
- הלכה (3) הינה הלכה קדומה מתקופת בית הלל ובית שמאי, ואפשר אף קודם לכך.

משנה (קאופמן) יבמות, פרק ג משנה א-ב

א. האשה שהלכה היא ובעלה במדינת הים שלום בינו לבינה ושלוש בעולם באת ואמרה מת בעלי תינשא...

ב. בית הלל אומ' לא שמענו בבאה מן הקציר בלבד אמרו להם בית שמי אחד הבאה מן הקציר ואחד הבאה מן הזיתים ואחד הבאה ממדינת הים לא דיברו בקציר אלא בהווה חזרו בית הלל להורות כבית שמי⁷

אפשר שהזמן שממנו התחילו להתיר לאשה להנשא על פי עדות עצמה אף קודם לזה שבמשנתנו (=בית הלל ובית שמאי), שהרי בית שמאי הזכירו הלכה זו בלשון: "לא

סעיף ו להלן. זו עדות לכך כי הניסוח הראשוני לא זכה לאיחוד מוקשה של סגנון. בסוגייתנו, ועל פי פירושו של שלמה נאה, נראה כי הנוסח בתוספתא 'דיו' מדגיש את צד ההגבלה של המינוף, כדוגמת מה שראינו בסוגיות קודמות, ונוסח הברייתא 'ממקום שבאת' מדגיש את הפנייה למקור המלמד כדי ללמוד ממנו את ההלכה החסרה. זו גם פרשנותו של רש"י על אתר ד"ה 'ממקום שבאת': "כלומר, הואיל ומינייהו גמרינן נגמור נמי להא, דמה הן צריכות לומר...". המשפט המלא של ליברמן הוא: "מתוך הבבלי יבמות הנ"ל משמע שהלכה זו נתחדשה וכו'". ראה הדיון המפורט בסעיף הבא על המקור ביבמות ממנו הסיק ליברמן את מסקנתו.

⁶ היכולת להצביע בסוגיא זו על המקור ועל התקופה היא יתרון גדול בחקר מידות הדרש, שכן היא מאפשרת חקירת יסוד ההתפתחות על ציר הזמן. מ. צ'רניק, מצר על מצב שונה בחוקרו את מידת ה'גזירה-שוה': "...לאמיתו של דבר קשה מאוד לעמוד על קורותיה של הגזירה-שוה שבמדרשי התנאים היות ורוב הדרשות נמסרו סתם, אלו שנמסרו בשמות דורשיהן, ניתן לומר עליהן שלפעמים עוצבה דמותן על ידי חכמים מאוחרים", (מ. צ'רניק, מידת גזירה-שוה, צורותיה במדרשים ובתלמודים, לוד, תשנ"ד ע"מ 11 הערה 3). צ'רניק מצביע על בעיה נוספת בחקר ה'גזירה-שוה' שאף היא לשמחתי לא קיימת בעצמה כזו, בחקר הק"ו וה'דיו'. הוא מצטט את הר"ש ליברמן: *Hellenism In Jewish Palestine*, "Unfortunately we have no means to decide who among the rabbis used this term first". (בספרו של ליברמן, עמ' 61 בגירסה האנגלית, מהד' 1962, מהדורה עברית, שם, עמ' 196). בסוגייתנו ברור כי יוצר ההלכה שאשה מביאה גיטה הוא רבי עקיבא, ועל הלכה זו לא מצאנו חולקים.

⁷ כך מצאנו גם בתוספתא מסכת עדויות (צוקרמאנדל), פרק א הלכה ו.

דברו חכמים".⁸ הלכה זו, שאשה נאמנת לומר מת בעלה, היתה מקובלת על כולם עוד לפני תקופתו של רבי עקיבא שהרי בית הלל חזרו להורות כבית שמאי. באותו הפרק עצמו, במשנה ד, כותבת המשנה כך: "הכל נאמנים להעידה חוץ מחמותה ובת חמותה וצרתה ובימתה ובת בעלה. מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח!" מתוך ההקשר והסדר שבפרק זה, נראה שההקלה בהלכה הנוגעת לעדות 'מת בעלי' תפסה לאחר ההיתר של בית שמאי בכל אשה, למעט חמש נשים ובכללם צרתה.⁹ יש להניח שהנימוק להבדל 'מה בין גט למיתה' נלקח ממשנתנו שהרי בפרק זה (יבמות ט"ו), אין דנים כלל בעדות גט אלא בעדות מיתה בלבד. עורך המשנה ביבמות הכניס הערה זו כהערת סוגריים כדי לנמק את ההבדל ביחס לחמש נשים בפרק זה, לבין היחס אליהן במקורות אחרים הדנים בגט כפי שנראה להלן. היוצא מכך, הלכות (3) ו(1) הדנות בעדות על מיתת הבעל, הינן הלכות קדומות ביחס לדורו של רבי עקיבא. ההלכה 'החדשה' שבעטייה ניתן היה ליצור את הק"ו הינה הלכה (2), שצרתה נאמנת להביא גיטה. יש לשאול, מתי ובאיזה הקשר נוצרה הלכה זו, המהווה את 'החוליה החסרה' ליצירת הק"ו? להלן המקור התנאי והדיון האמוראי בעקבותיו, שבעטיו כך נראה, הגיע ליברמן למסקנה הנ"ל.

מתי ובאלו נסיבות נוצרה ההלכה ש'צרתה נאמנת להביא גיטה'?

בבלי, יבמות, קכב ע"א.

משנה:

מתני': אמר רבי עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאתי נחמיה איש בית דלי אמר לי: שמעתי שאין משיאין את האשה בארץ ישראל על פי עד אחד אלא יהודה בן בבא ונומיתי לו כן הדברים. אמר לי: אמור להם משמי אתם יודעים שהמדינה משובשת בגייסות מקובלני מר"ג הזקן שמשיאין את האשה על פי עד אחד וכשבאתי והרציתי הדברים לפני ר"ג שמח לדברי ואמר מצאנו חבר לרבי יהודה בן בבא. מתוך הדבר נזכר ר"ג שנהרגו הרוגים בתל ארזא והשיא ר"ג נשותיהן על פי עד אחד והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד, מפי עבד, מפי אשה, מפי שפחה. ר' אליעזר ורבי יהושע אומרים אין משיאין את האשה על פי עד אחד. ר' עקיבא אומר: לא ע"פ אשה, ולא על פי עבד ולא על פי שפחה ולא על פי קרובים.

גמרא:

⁸ הלכה זו נחשבת בעולם הפרשנות 'הלכה קדומה', ראה דברי ליברמן בסוף הערה 5 לעיל. עוד ראה שו"ת היכל יצחק אה"ע א סימן ל ד"ה 'אלא שיש', מתנסח כך בפירוש: "... דבשלמא כשהאשה מעידה בעצמה שמת בעלה (שזה ענין קדום מאוד כמבואר מהירושלמי שעוד קודם שהוחזקו להשיא על פי עד אחד וקרובים)". קדמות ההלכה, מלפני זמנם של בית הלל ובית שמאי עולה גם מן הלשון "לא דברו חכמים", בלשון עבר.

⁹ בכל המקורות התנאיים בסוגייתנו מדובר על חמש נשים שבכללם נמצאת צרתה, למעט הק"ו שבתוספתא הדין בצרתה בלבד. בשו"ת באר יצחק חלק אה"ע סימן ה ד"ה 'אכן מסתמא' מסביר שיש רבותא גדולה יותר לק"ו מצרתה מאשר לק"ו מחמש נשים, ובכך "מחזק" רבי עקיבא את הק"ו, בלשונו של בעל השו"ת.

וסבר רבי עקיבא ע"פ אשה לא? והתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי עקיבא אשה נאמנת להביא גיטה מק"ו: ומה נשים שאמרו חכמים אין נאמנות לומר מת בעלה נאמנות להביא גיטה, זו שנאמנת לומר מת בעלה אינו דין שנאמנת להביא גיטה! נשים שאמרו חכמים הוא דלא מהימני אשה בעלמא מהימנא. לא קשיא! כאן קודם שהחזיקו כאן לאחר שהחזיקו.

מתוך דברי המשנה ביבמות נראה שלאחר ביקורו של רבי עקיבא בנהרדעא, (=לאחר עדותו של נחמיה איש בית דלי), השתנתה ההלכה, ומעתה הותר להשיא אשה בארץ ישראל על פי עד אחד.¹⁰ המשנה מציינת שלאחר אירוע זה 'הוחזקו' להיות משיאין גם "עד מפי עד, מפי עבד, מפי אשה, מפי שפחה". הנסיבות של הזמן כך נראה גרמו להקלות רבות כדי שאשה לא תישאר עגונה.¹¹ רבי עקיבא, כעולה מן המשנה חולק על חכמים ואינו מקבל את ההקלה הגורפת.

הגמרא תמהה, שהרי רבי עקיבא עצמו, ביוצרו את הק"ו (=הק"ו שבתוספתא בגיטין) השתמש בהלכה, שרק 'חמש נשים' אינן נאמנות להעיד על מות בעלה, אבל אשה סתם נאמנת! הגמרא פותרת את הסתירה, באמצעות הרמוניזציה בזמן. רבי עקיבא אסר עדות אשה קודם 'שהחזיקו', אך התיר עדות אשה אחר 'שהחזיקו'.¹²

'סדר הארועים' ההלכתי

הלן 'סדר האירועים' ההלכתי כעולה מן המקורות התנאיים ומן ההסבר האמוראי:¹³
 שלב א: החל מהלל ושמאי, אשה נאמנת לומר 'מת בעלי'.
 שלב ב: כל אשה יכולה להעיד על חברתה ולומר 'מת בעלה' חוץ מ'חמש נשים'.

¹⁰ בבלי יבמות, פז ע"ב, דן בשאלה האם בעדות אשה, עד אחד נאמן מן התורה? ואז לא ברור מה תקנו חכמים! נראה שהמקור לרעיון זה היא דעת רבי יהודה: "לא יקום עד אחד באיש... אבל קם באשה להשיאה". ראה גם שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא-אה"ע סימן לג ד"ה 'והנה מדברי', שסבור כי זו גם דעת הירושלמי. רשב"א, ריטב"א, סבורים כי גם לפי הגמרא הנ"ל, לא היתה בכוונת הבבלי לטעון שעד אחד נאמן מן התורה, משום שזה דבר שבערוה ובוה צריך תמיד שני עדים, אלא שהכוונה היא שחכמים תקנו שיאמינו לעד אחד, ורק סמכו הלכה זו על הלכות דומות שבהן עד אחד אכן נאמן מן התורה. תוספות, יבמות, צד עא ד"ה 'כי תיבעי שואל, אם האמינו לאשה (מתקופת הלל ושמאי, ח"ג) מדוע שלא יאמינו לעד אחד מכל שכן? הוא משיב: "ויש לומר דאיהי אית לה מינו ואיהו לית ליה מינו. דאי בעיא אמרה מת בעלי ושתקה מבן, אבל בעד איכא למיחש שמא שכרוהו או שונא אותה...". פרשנות זו, מסבירה את הצורך בתקנת חכמים (לעד אחד) לאור עדותו של נחמיה ובשליחותו של רבי עקיבא. לולא תקנה זו, לא ניתן היה בדרכי הגיון ליצור הלכה זו על בסיס עדותו של נחמיה איש הדלי.

¹¹ ראה ירושלמי גיטין פ"א ה"א, מג ע"א: "אמר רבי יוחנן קל היקלו עליה שלא תהא יושבת עגונה". תקנות אלו המוזכרות במשנה, מנומקות כולן בנימוק העגינות, על אף שמן התורה לדוגמה אין האשה נאמנת לומר מת בעלי. ראה הבהרות, הסתייגויות והשלמות באנציקלופדיה תלמודית כרך כא, ערך יבם, יבמה טור תכח.

¹² ראה הערה 10 לעיל, ש'החזיקו' מתייחס לקבלת עדות עד אחד להשיא אשה בארץ ישראל.
¹³ לעניין הסדר והקדימויות השונות של ההלכות ראה לדוגמה: א. שו"ת אבני נזר חלק אה"ע סימן צה: "והנה שם שלהי יבמות רבי עקיבא אומר לא עפ"י אשה ועבד וקרובים ומוקי לה בגמי' קודם שהחזיקו ופליג על ר"א ור"י יהושע דס"ל אין משיאין אשה עפ"י ע"א והיינו קודם שהחזיקו, ורע"ק סבירא ליה דאף קודם שהחזיקו, ע"א נאמן, רק אשה עבד וקרובים אינם נאמנים רק לאחר שהחזיקו וק"ל כוותיה". ב. שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא אה"ע סימן לג ד"ה 'והנה מדברי': "ומשני כאן קודם שהחזיקו... הרי שעל פי עד אחד השיאו קודם שהחזיקו להשיא ע"פ אשה. וע"פ עד מפי עד קאמר במשנה והחזיקו להיות משיאין עד מפי עד. מפי עבד ומפי שפחה. וא"כ השיאו ע"פ עד אחד קודם שהשיאו ע"פ עד מפי עד". וכן בשו"ת מהרי"ק החדשים סימן כה ד"ה: 'ועל עיקר', תשובות חכמי פרובינציה סימן סז ד"ה 'ומה שכתבת'. וכן 'ערוך לנר' על מסכת יבמות קכב עא המצוטט בגוף העבודה.

שלב ג': החל מעדותו של רבי עקיבא, ועל פי המסורת שהיתה בידי נחמיה איש דלי, התחילו להשיא אשה בעדות של עד אחד.

שלב ד': מעתה הוחזקו גם להשיא אשה מפי אשה, וכן עד מפי עד, מפי עבד ומפי שפחה.¹⁴

שלב ה': במסגרת ההקלות הללו, הותר גם ליחמש נשים להביא גיטה, על אף שאינן נאמנות (=שלב ב) לומר מת בעלה.

האיסור של רבי עקיבא בקבלת עדות אשה הוא לפני 'שהוחזקו'. אפשר על פי סדר האירועים לעיל, לפרש 'לפני שהוחזקו' קודם שהתירו עדות עד אחד, דהיינו: לפני שלב ג', ואפשר לפרש, קודם שהתירו עדות אשה, דהיינו: לפני שלב ד'. פרשנים מוכיחים כי היו שני שלבים בהקלות. כך כותב לדוגמה 'ערוך לנר': "וצריך לומר דב חזרות הוי דבתחילה היה סובר דאפילו ע"פ ע"א לא, עד שחזר מזה ע"פ עדות נחמי" ואח"כ היי סובר ע"פ אשה לא, עד שחזר גם מזה אחרי שהוחזקו לישא מפי אשה". (יעקב יוקב אהרן עטטלינגער, ערוך לנר, בני ברק, תשס"ד, עמ' תקפה). מכל מקום, אפשר שתאור זה, העולה מן המקורות של חז"ל, הוא שהביא את ליברמן לטעון, שהלכה זו נתחדשה בסוף ימיו של רבי עקיבא.

הלכה 'חדשה' כהכרחיות לוגית

מן ההיבט ההלכתי ניתן כעת לעמוד על החידוש בדברי רבי עקיבא ביוצרו את הק"ו. קודם לזמנו היו ידועות שתי הלכות בעניין הנאמנות להעיד על מות הבעל. האשה עצמה נאמנת לומר מת בעלה, אבל 'חמש נשים' אינן נאמנות לומר כן. בזמנו התחדשה ההלכה כמתואר לעיל שיחמש נשים אינן נאמנות לומר כן, ובזמנו התחדשה ההלכה כמתואר לעיל שיחמש נשים נאמנות להביא גיטה. הקלה זו בעדות 'חמש נשים' מוסברת על רקע השינויים ההלכתיים שנוצרו לאחר עדות נחמיה.

הד מפורש לשינוי בעמדות כלפי 'חמש נשים' מצוי במשנתנו: "מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח". זהו משפט בעל יסוד מרומז של 'הצטדקות', הדין אך ורק ביחס ההלכתי לעדותן של 'חמש נשים'. מתוך הכרת הרקע הנלווה לשינוי בהלכה, ברור כי השינוי נוצר עקב החשש הגדול של חכמים לעגונות. חשש זה עמד גם בפני רבי עקיבא והוא שינה את דעתו ההלכתית בשני נושאים ובשני שלבים, בעדות עד אחד, ובעדות אשה. משנתנו בגיטין בשונה מזו שביבמות, מעמידה את ההבדל בהלכה בחמש נשים על עקרון טכני/משפטי (= "שהכתב מוכיח"), היכול לשמש גורם מסייע להבנת השינוי בהלכה, אך לא גורם מרכזי.

המצב שנוצר, לאחר ההיתר של 'חמש נשים' להביא את גיטה, יצר הכרחיות לוגית ליצירת הלכה חדשה, שאשה עצמה מביאה את גיטה. הכנסת שלושת ההלכות, שתיים קדומות ואחת חדשה לתוך המסגרת של ק"ו מורכב, יוצרת בהכרח את ההלכה שאשה עצמה מביאה את גיטה. מן ההיבט ההלכתי, הגורם הישיר ליצירת הק"ו המורכב היא ההלכה החדשה שיחמש נשים מביאות את גיטה.

¹⁴ באנציקלופדיה תלמודית כרך ז, ערך 'דרישה וחקירה' עמ' תרנ"ט, מכנה את כל סוגי העדים הללו 'פסולי עדות'.

ק"ו זה, בניגוד לקודמיו בנידה ובב"ק, אינו ניסיון דרשני לפרש את פסוקי המקרא. כאן מחיל רבי עקיבא את המבנה והמתודולוגיה של הק"ו המורכב על הלכות לא מקראיות כדי ליצור הלכה חדשה. בפרפראזה, כאלו היה אומר רבי עקיבא כך: 'הואיל והתרנו לחמש נשים להביא את גיטה, מן ההכרח להתיר לה עצמה להביא את גיטה, שהרי האשה עצמה נאמנת לומר מת בעלה, ו'חמש נשים' אינן נאמנות לומר כך'. לפנינו אם כן, פורמליזציה מליאה של תהליך הדרשה ההלכתית, האופיינית כל כך לרבי עקיבא. החידוש מהיבט זה הוא החלת הפורמולה המקובלת של ק"ו מורכב על מערך הלכתי חדש ולא מקראי, שיוצר הלכה חדשה. בכך, לא מסתיימת רשימת חידושי של רבי עקיבא בסוגייתנו, ובהמשך נדון בחידושים המתודולוגיים הנובעים מיצירתו זו.

ג. חידושי רבי עקיבא במתודולוגיית הק"ו המורכב

בסוגייתנו אין מחלוקת תנאים שבה מי מן הצדדים מצדד ב'דיו' והצד כנגד אינו מקבל זאת. על פי כל המקורות, אין מחלוקת הלכתית בדבר הצורך של האשה עצמה בהביאה את גיטה לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'. ה'דיו' התקבל, וכאן הוא מוצג כחלק אינטגרלי של הק"ו עצמו מעין תיאורו בברייתת י"ג מידות. רבי עקיבא דרש את הק"ו ואת ה'דיו' ב'חדא מכתא' ומלכתחילה. תנאי זה שאינו ייחודי דווקא לאשה המביאה

גיטה אלא לכל שלוחי גיטין¹⁵ 'מצא את מקומו' הפורמאלי בתוך מבנה הק"ו המורכב דהיינו בתוך 'דיו'.

הק"ו נראה כמשווה שהרי ההיסק ב (4) דורש שאשה תהא נאמנת להביא גיטה כמו שהיא נאמנת לומר מת בעלה (3). מדוע לפי נוסח התוספתא צריך לומר 'דיו' ? מתוך 'הפירוט התוכני' של ה'דיו', מה צרתה צריכה לומר וכו'. נראה שלולא ה'דיו' אפשר היה להגיע למסקנה, שאשה עצמה מביאה גיטה גם **בלי שתאמר** בפני נכתב ובפני נחתם. זו דרגת קולא גדולה יותר מזו של צרתה שבמקרה דומה צריכה לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'. זהו 'מינוף' של ההיסק בק"ו, ו'דיו' זה שבתוספתא מגבילו¹⁶. 'הקביעה הנורמטיבית' בק"ו זה מנוסחת במונחים הלכתיים (= נאמנת/לא נאמנת) שבפועל מסתירים 'מינוף' המחייב 'דיו'.

שלילת אלטרנטיבות ניסוחיות לק"ו של רבי עקיבא

כאן מקום לשאלה, מדוע ניסח רבי עקיבא ק"ו זה כך שיהא זוקק את דין 'דיו'! אפשר היה לכאורה לנסחו לפחות בשתי צורות שונות, כק"ו משהו גם ללא דין 'דיו', שהיה בנגוד לשו"ט בב"ק ובנדה אין כאן ניצוח ואין מחלוקת הלכתית.

אפשרות א

- (1) ומה צרתה אינה נאמנת לומר מת בעלה.
 - (2) נאמנת להביא גיטה, ובתנאי שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם.
 - (3) אשה שנאמנת לומר מת בעלה.
 - (4) אינו דין שנאמנת להביא גיטה ובלבד שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם.
- זהו ניסוח ארוך, לא מספיק אלגנטי, והוספת התנאי ב(2) נראית מלאכותית. רבי עקיבא כפורמליסט חדשן, ביקש לשמור לא רק על התוכן של הק"ו המורכב אלא גם על 'הצורה'¹⁷. אמירה זו אינה תנאי מיוחד לצרתה בלבד, אפשר שהמלה 'נאמנת' כוללת בתוכה מן ההיבט ההלכתי את החיוב של התנאי ו'בלבד שתאמר'. מאידך, עקב הדיוק בניסוח של חלקי הק"ו, וכדי שההיסק לא יתפרש כפטור של האשה מלומר 'בפני נכתב ובפני נחתם', יש צורך לאחר בצוע הק"ו, להזכיר תנאי זה שנית. המסגרת הנאותה לפי נוסח התוספתא הינו דין 'דיו'.
- ההתפתחות בנקודה זו משמעותית: ניתן להכניס למסגרת הפורמלית של ק"ו ו'דיו' גם הלכה קיימת שלא נוצרה בעקבות הק"ו, ובלבד שתהא תואמת את התבנית

¹⁵ שכך שנינו במשנת גיטין א א: "המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני ניתחתם".

¹⁶ זהו 'דיו' אריש דינא, שהרי התנאי נלמד מצרתה שהיא הלכה (2).

¹⁷ הסימבוליקה, והיציקה של התוכן לתוך 'תבניות' היא חלק מן הפורמליזציה. ש' רוזנברג, הדן בכתביו של ר' יוסף אבן כספי, מוצא גם בפסוקי התנ"ך מקורות להרמוניזציה, הקש מופתי, וסימבוליקה. זה האחרון (=אבן כספי). מסביר את דברי רבי עקיבא (בבלי חגיגה, יד ע"ב): "אמר להם רבי עקיבא כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים, משום שנאמר: 'דבר שקרים לא יכון לנגד עיני' (תהילים קא ז)", כך: "כאשר תרצו לעלות במעלות החכמה ותמצאו במקום החכמים מלת מים, אל תחשבהו שהם כמו אלו המים, אבל אותם המים בשם המשותף בלבד". (ש' רוזנברג, "הגיון שפה ופרשנות המקרא בכתביו של ר' יוסף אבן כספי", בתוך: דת ושפה, מ' חלמיש, א' כשר (עורכים), תשמ"ב, עמ' 111). לאמר, רבי עקיבא יצר תבניות סימבוליות גם מפסוקי המקרא. חזרה טאוטולוגית בתנ"ך, הינה על פי רבי עקיבא סימבוליקה הרומזת ליסוד פילוסופי.

הכללית, את הפורמולה של הק"ו. אפשר שזהו ההבדל בין גישת התוספתא (=דיו') לבין גישת הברייתא (= 'ממקום שבאת'). לניסוח בתוספתא יש אופי מתודולוגי של הגבלת מינוף, הניסוח בברייתא לעומת זאת אינו חולק על הצד ההלכתי, אלא שם דגש מתודולוגי שונה על הצורך לחייב את האשה לומר 'בפני נכתב וכו'.

רש"י על אתר כותב: " וממקום שבאת: כלומר הואיל ומיניהו גמרינן נגמור נמי להא, דמה הן צריכות לומר... ". 'ממקום שבאת' על פי פירוש רש"י אינו ביטוי פורמאלי השייך למידת הק"ו, אלא צורך מתודולוגי להשלמת ההלכה החסרה מן המקור המלמד. בפרפרזה: גם ללא הגבלת 'דיו' הנובעת ממבנה הק"ו המורכב, יש צורך לחזור למקור המלמד (=צרתה), וללמוד ממנה את הפרט הטכני אך החשוב, שהיא צריכה לומר וכו'. הברייתא אם כן מדגישה את האספקט ההלכתי, התוספתא בנוסף, גם את האספקט הפורמאלי החדשני של ק"ו ודיו'.¹⁸

¹⁸ ראה הערות 4, 5 לעיל. 'ההכרחיות' להשלמת ההלכה החסרה העולה מן המונח 'ממקום שבאת' הינה מעין 'דון מינה ומינה'. קנפנטאון, דרכי התלמוד, ירושלים, תשמ"א, סימן ה', עמ' 43, אף קושר רעיון זה ל'דיו' עצמו: " [...] מאחר שלמד הדין ממלמדו ונעתק אצלו, אם בסניפי אותו הדין יהיה במעלת רבו (= הק"ו, ח"ג) ובדרך סגנון שלו ולא יותר... בזה יש מחלוקת חכמים, יש מהם אומרים כי מאחר שזה הדין למדו מאחר ולא בא מפורש בו בדין עצמו ובסניפיו ובסגנונו, בכל אחד אמרין 'דיו'. ויש אומרים כי מאחר שזה הדין למדו מאחר ולא בא מפורש בו בדין עצמו ובסניפיו ובסגנונו, בכל אחד אמרין 'דיו'. ויש אומרים כי בסניפי הדין ובסגנונו אפשר להיות בו במעלה חמורה יותר מרבו, וע"ז נאמר דון מינה ומינה... ". כאן ראוי להביא גם את דברי שו"ת חתם סופר, חלק ז' סימן לג ד"ה 'בגמרא אי', שיוצר קשר בין שני המונחים כך: "... ואם כן הרי נראה לעין דהא דאשה נאמנת להביא את גיטה אינו אלא מק"ו דנשים שאינן נאמנות לומר מת בעלה ואמרינן **דיה ממקום שבאת**, מה להלן צריכות לומר בפני נכתב ובפני נחתם אף היא צריכה שתאמר, ואם כן... כיון דאינה נאמנת אלא מק"ו א"כ צריכין לומר דיה, ומוכרח הוא כך דאם לא תאמר הכי, למה ליה להש"ס (לקמן גיטין רד ע"א) לומר וממקום שבאת"? דיון זה מתייחס לסוגיית התלמוד הבבלי בגיטין ה ע"א, שם דנה הגמרא בעניין 'המביא גט ממדינת הים, שאינו יכול לומר בפני נכתב ובפני נחתם', שלפי המשנה (גיטין פרק א משנה ב): "אם יש עליו עוררים נתקיים בחותמיו". בסוגיה זו, ולצורך השו"ס המקומי, מביא הסתמא הוכחה לעניין הנדון שם ממשנתנו, שאשה עצמה מביאה גיטה ובלבד שצריכה לומר וכו', על אף ש"אשה לא שכיחא". תשובת הגמרא על אתר: "שלא תחלוק בשליחות", כלומר על אף שאין זה מצוי שאשה מביאה גיטה, מחייבין אף אותה לומר בפני נכתב ובפני נחתם כדוגמת כל שלוחי גיטין. על תשובה זו תמה הי'חתם סופר, הלא חיוב האשה לומר בפני נכתב ובפני נחתם, אינו מחמת הגזירה אלא הכרח מן הק"ו של רבי עקיבא?! ומוכרחים לומר כך, "דאם לא תימה הכי למה לי להש"ס לומר וממקום שבאת וכו'...? כלומר, הי'חתם סופר, מבין שהפנייה אל הברייתא שבא הביטוי 'ממקום שבאת' מחליף את 'דיו' בתוספתא היא יוזמה לשונית של הש"ס, כדי לחזק את דעתו שהמקור לחיוב האשה לומר בפני נכתב וכו', הוא אך ורק הק"ו, שהרי מדין הגזירה היא אינה צריכה לומר זאת, שזה אינו שכיח כל כך. הפירוש לי'ממקום שבאת' אמוראי, והוא החליף במכוון את 'דיו' מן התוספתא כדי להדגיש את רעיון ההכרח ללמוד את ההלכה החסרה מן הק"ו. רעיון זה מודגש בניסוחו המיוחד של הי'חתם סופר' בצטטו את הק"ו "ואמרינן **דיה ממקום שבאת**, מה להלן וכו'". הוא כורך את שני המושגים יחד, היות והוראתם משלימה זה את זה, על אף שבמקורות התנאיים זה אינו הניסוח.

אפ' ב, ומדוע אין 'היפוכיות' בק"ו?

כדי להיחלץ מבעיות סרבול בניסוח, ניתן היה לכאורה לבצע 'היפוכיות' ולנסח את הק"ו כך:

(1) ומה במקום שצרתה אינה נאמנת לומר מת בעלה,

(2) אשה נאמנת.

(3) מקום שצרתה נאמנת להביא גיטה, ובלבד שתאמר בפני נכתב ובפני נחתם,

(4) אינו דין שאשה נאמנת להביא גיטה, ובלבד שתאמר בפני נחתם!

גם ניסוח זה אינו זוקק 'דיו', והלמד (4) לומד את כל ההלכה מ(3).¹⁹

כאן ניתן לומר שניסוח זה לא נוצר, וגם הפרשנות לסוגיה אינה מציעה אותו, בשל ההכללה היוצאת ממנו. מ(1) ו(2) יוצא כי אשה 'קלה' יותר מצרתה (=נאמנת). כלומר: האפשרות ב-(4) שאשה עצמה מביאה את גיטה, נובעת מן ההכללה, שבכל מקום (=הכללה), דין האשה קל מצרתה. זהו ק"ו של 'מקומות' ולא של 'נושאים'.

'אשה' ו'צרתה' אינן ישויות משפטיות ברות השוואה, 'אשה' או 'צרה' אינן 'קלות' או 'חמורות' אפילו אם נוסיף את המשפט המבהיר 'בהקשר לעדויות'. בסוגייתנו ברור כי ההכללה בק"ו נוצרת מן ההשוואה בין 'גט' ל'מיתה', והמשנה אף רומזת לסברה/הכללה זו במפורש: "מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח".

מק"ו זה ניתן אף לחזק את הרעיון של 'הכללה' נכונה מינושאים', בשל הסדר של היווצרות ההלכות הידוע לנו. הלכות (2) ו(3) בק"ו שבתוספתא, מהם מסיקים את ההכללה, לא נוצרו בפועל **בסדר** זה. בפועל, הסדר היה כדלקמן (1) ו(2), דהיינו: אשה נאמנת לומר מת בעלי, וצרתה אינה נאמנת. מהלכות אלו לא נוצרה ולא יכלה להיווצר תובנה/הכללה שאשה קלה מצרתה לעניין עדות. הלל ושמאי הקלו בעניין עדות האשה עצמה עקב הנסיבות ולא עקב ההבדל בין אשה לצרתה. כאשר נוצרה ההלכה בסוף ימי רבי עקיבא שצרתה נאמנת להביא גיטה, הושוותה הלכה זו לדין בעניין **מיתה**. ולכן הלכות אלו: (2) ו(3), מוצגות ראשונה בק"ו כדי ליצור מהם את ההלכה **שגט** קל **ממיתה**. סדר כתיבת ההלכות בתוך הק"ו תואם את הדרישות המתודולוגיות מק"ו נכון ותקף והוא אינו פונקציה של זמן היווצרות ההלכות.

המשפט: "מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח" במשנתנו, יכול להתפרש אם כן בדרך הבאה: עורך משנתנו ניסח אותו, והציב אותו במקומו זה שבמשנה כדי ללמדנו על הנסיבות שבעטיין נוצר הק"ו, (זה המוצג בתוספתא). משפט זה יכול להתפרש גם כנימוק להלכה שאשה עצמה מביאה את גיטה, שהרי ללא ההבדל בין גט למיתה לא ניתן היה ליצור את הק"ו שממנו עולה כי האשה עצמה מביאה את גיטה.²⁰

¹⁹ לניסוח זה 'יתרון' מסוים בהיותו ק"ו שבו המלמד הוא (3) בלבד, ואז אין צורך לעשות שימוש בשני מלמדים. התנאי על פי הצעה זו הוא חלק מן ההלכה ואין כאן שתי הלכות שונות. הנאמנות להעיד כוללת את התנאי שצריכה לומר וכו.

²⁰ ראה הערה 3 לעיל, שם דוגמאות לפרשנות המביעה רעיון זה במפורש.

ד. סיכום ומסקנות לסוגיית גיטין

כללי

בדור התנאים שלאחר הדור של רבי אליעזר ורבי טרפון, ק"ו מורכב ו'דיו' כבר אינן 'חזון נפרץ'. רבי עקיבא ותלמידיו הפנימו והרחיבו את השימוש בק"ו המורכב וה'דיו'. התוספתא מציגה פורמליזציה מליאה של תהליך הדרשה, רבי עקיבא מחיל את הלוגיקה של הק"ו וה'דיו' גם על הלכות שאינן מקראיות, והמדרש אותו יצר לא נועד לחשיפת פשוטו של מקרא.²¹

ה'דיו' אינו עוד כלי מדרשי שצד אחד בשו"ט משתמש בו כנגד עמדותיו של הצד שכנגד. ה'דיו' הוא גם חלק אינטגרלי מהגדרת הק"ו והוא נוצר ב'חדא מחתאי' מלכתחילה יחד עם הק"ו עצמו. כל זה בא לידי ביטוי בניסוח שבתוספתא.²² יתר על כן, רבי עקיבא מחיל את תבנית הק"ו וה'דיו' על הלכות קדומות שקדמו אף ליצירת הק"ו עצמו. 'המינוף' בק"ו המורכב אותו יצר רבי עקיבא אינו ניסיון מכוון שנועד להיכנס לקטגוריה של 'אסכולת רבי טרפון'. אפשר שנוסח הברייתא 'ממקום שבאתי במקום דיו' הוא עדות מרומזת לטענה שבתוספתא יש 'עודף פורמליזציה'. הברייתא הצביעה בפשטות על פרט הלכתי חסר להשלמת ההלכה החדשה, שאותו יש לקחת מן המקור המלמד.

'ממקום שבאתי' הוא פירוש ל'דיו' ולא מונח אלטרנטיבי. המסר של הברייתא הינו בפרפראזה כך: 'דיו' אינו רק כלי מדרשי להגבלת המינוף של ההלכה המוסקת בק"ו, אלא גם כלי מדרשי להשלמת פרט הלכתי לגוף ההלכה הנלמד בק"ו מעיין 'דון מיניה ומיניה'.

הטכניקות המדרשיות ליצירת ק"ו ממנף שבסוגיא זו

החידוש בק"ו שיצר רבי עקיבא אינו בטכניקות המדרשיות אותן הכרנו מסוגיות קודמות אלא באופיו המתודולוגי של היישום. כאן צורת היישום של הצמד ק"ו-דיו ייחודית:

(1) אין ניסיון לפרש את המקרא, אלא ליצור הלכה חדשה שחלק מרכיביה התחדשו עקב נסיבות הזמן.

(2) ההלכות המרכיבות את הק"ו אינן מקראיות.

הטכניקות עצמן:

(1) הלכה קיימת שלא נוצרה בק"ו מוכנסת למבנהו של הק"ו וה'דיו' ומשלמה בכך את הרכיבים הנדרשים למבנה תקין.

(2) הק"ו וה'דיו' נוצרו על ידי יוצר אחד ב'חדא מחתאי' כדי להשלים 'הלכה חסרה' לדין העיקרי שנלמד בק"ו.

²¹ בדרשתו של רבי עקיבא יש לראות שיא מתודולוגי מסוים, ומקורותיה התנאים של סוגייתנו יכולים לשמש הוכחות למתפלמסים בשאלת היסוד על היחס שבין הדרשה להלכה.

²² התוספתא אם כן מציגה עמדה חשובה ומקורית והיא אינה 'אומללה' כלשון פרידמן (ש"י פרידמן, "תוספתא עתיקתא: ליחס מקבילות המשנה והתוספתא": (א) "כל כתבי הקודש" (שבת טז ע"א), בתוך: תרביץ, סב (תשנ"ג), עמ' 313. המקורות בסוגייתנו גם מחזקים את דעת פרידמן (שם 314) בדבר קדמותה של התוספתא ביחס למשנה המקבילה.

סוג הק"ו

בתוספתא ובברייתא ק"ו מורכב, דו-מימדי וממנף באופן מוסווה.

תפישה מתודולוגית: היחס של יוצר הק"ו ל'דיו'

ה'דיו' לפי צורת היישום במקור זה אינו כלי ניצוחי לדחיית עמדת 'הצד שכנגד'. זוהי תת-מידה מגדירה לגבולו של הק"ו המורכב. 'דיו' אינו רק כלל להגבלה כמותית של 'הקביעה הנורמטיבית' ב'בא מן הדין', אלא תת-מידה מדרשית שנועדה גם להשלים הלכות חסרות, משניות לדין העיקרי שנלמד בק"ו, מעין 'דון מיניה ומיניה'. ההיזקקות לק"ו כמקור הלימוד של ההלכה גורר אחריו **בהכרח** את השימוש ב'דיו' להשלמת כל פעולת הדין (=ממקום שבאת').

ה'דיו'

הואיל והיוצר הוא אחד, אין הבדל בתפישה של יוצר הק"ו לגבי 'דיו' לבין העמדה המתודולוגית המסתתרת אחר אמירת ה'דיו'. ממקור זה ברור לחלוטין כי 'יוצר הדיו' לא התכוון לפרוך את הק"ו שהרי הוא עצמו יוצרו. זוהי תפישה המחזקת את ה'דיו' כמגביל מינוף, אפילו אם המינוף מכוון, באופן שהק"ו נשאר בתקפותו. האפשרות שאשה יכולה להביא בעצמה את גיטה גם מבלי לומר: 'בפני נכתב ובפני נחתם', הינה פעולת מינוף על פי יוצר הק"ו וה'דיו'. המינוף שעד כה נתפס בצורה לוגית/כמותית נראה כאן כ'אי שוויוניות' בין המלמד ללמד. המונח ההלכתי 'נאמנת' אינו נתפש כמסתיר מינוף ואילמלא 'הפרוט התוכני' שנלווה ל'דיו': "מה צרתה...", לא ניתן היה לחוש כלל במינוף המוסווה. היוצא מכך: היוצר רבי עקיבא עשה שימוש בטכניקת המינוף הזוקק 'דיו' בהתבססו על מונח מסתיר מינוף שרק הוא כיוצר הק"ו וה'דיו' יודע מהו הרכיב הממנף.

תקינות: הדרישות המתודולוגיות הנדרשות מן הק"ו המורכב

מן ההיבט הזה יש בק"ו שבסוגייתנו ייחודיות שמוסיפה כללי תקינות לק"ו המורכב:

(1) לא התבצעה טכניקת 'היפוכיות'.

(2) סדר ההלכות נראה כמכוון כדי ליצור הכללה תקינה, ועובדה זו אף נרמזת במשנה:

"מה בין גט למיתה? שהכתב מוכיח".

'ההיפוכיות' אינה נדרשת כאן כיון שאין בסוגיא זו שו"ט בין שני צדדים מתנצחים. הואיל ואין כאן 'מנצח' ו'מנוצח' ואין פירכה על הק"ו, נראה כי ק"ו זה תקין מתודולוגית. סדר הלכות זה כפי שראינו בגוף העבודה יוצר 'הכללה' מ'גט' ו'מיתה' ולא מ'אשה' ו'צרתה'. זוהי ההכללה הקרויה בספרות הכללים: הכללה מ'נושאים' ולא הכללה מ'מקומות'. בק"ו תקין יש לבחור אם כן את הלכות (1), (2) באופן שתיווצר הכללת 'נושאים'. כאן, בסוגיא זו יש מקום ללמוד כלל תקינות זה יותר ממקומות אחרים בשל העובדה שק"ו זה אינו נמצא במחלוקת כלשהיא.

הרכיב הדומיננטי בניסוח ה'דיו'

נראה כי צורת היישום בסוגיא זו רחוקה מן המשמעות הלוגית היוצאת מן המילה 'דיו'. ביטוי זה 'דיו' מעיד בעצמו על אופי ניצוחי, מה שלא קיים בסוגיא זו. בפראפרזה יכול היה רבי עקיבא להתבטא כך: 'הואיל ולמדנו דין זה באשה, מצרתה ובק"ו, יש להשוות את הדין במלואו, ומה צרתה צריכה שתאמר וכו'. אפשר שזוהי הסיבה למונח 'ממקום שבאת' שבנוסח הבבלי.